

ФОРМУВАННЯ МІЖКУЛЬТУРНОЇ ТОЛЕРАНТНОСТІ СТУДЕНТІВ-ФІЛОЛОГІВ У КОНТЕКСТІ АКСІОЛОГІЧНОЇ ПАРАДИГМИ

*Безкоровайна Ольга Володимирівна,
доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри методики викладання іноземних мов
Рівненського державного гуманітарного університету*

Постановка проблеми. Одним із головних завдань дослідження формування міжкультурної толерантності є визначення ідеальної та реальної систем цінностей сучасної людини та її обґрунтування. Саме у межах аксіологічної парадигми передбачається формування системи цінностей як вияву суспільних відносин та нормативно-оцінного аспекту суспільної свідомості. Згідно з головними аксіологічними ідеями, сутність людини може бути представлена системою цінностей, яка склалася у неї, спонукає до дій, є головним орієнтиром у виборі цілей діяльності, вибудовує ієрархію своїх мотивів цінностей і розвиває її протягом усього життя, здобуваючи світоглядну стійкість і свободу від зовнішніх впливів. Ця система цінностей складається, з одного боку, залежно від навколишньої дійсності, з другого – від соціальної сутності людини та духовно-моральних, економічних і політичних суспільних відносин, а з третього – від соціальної сутності людини з надособистісними, загальносвітовими, вищими духовними цінностями, що існують трансцендентально. Толерантність завжди була універсальною загальнолюдською цінністю й основою для розбудови власне людських контактів на різних рівнях у взаєминах між окремими особистостями, між різними за організацією соціальними групами, народами й державами.

Довідники з соціології стверджують, що толерантність – це терпимість до чужого способу життя, поведінки, звичаїв, почуттів, поглядів, ідей, вірувань.

Ідеї толерантності, толерантної педагогіки набувають дедалі більшого визнання в сучасному суспільстві. Все більше країн запроваджують їх у свою освіту, державно-суспільне життя, розглядають як невід'ємний засіб взаєморозуміння, довіри між народами, збереження миру на землі.

ООН проголосила 2000-2010 роки *Декадою Культури ненасилля*, тобто толерантності, визначила 16 листопада *Міжнародним Днем толерантності*.

У доповіді ЮНЕСКО «Освіта для XXI століття», підготовленій Міжнародною комісією під керівництвом Жака Делора, закладено важливі підвалини нової парадигми освіти, в основі якої лежать ідеї життєтворчості, підкреслено вирішальна роль освіти в розвитку особистості, всього суспільства, у становленні мирних і дружніх відносин між усіма народами.

Як зазначено в Доповіді, освіту протягом усього життя слід будувати на чотирьох стовпах: навчитися пізнавати; навчитися робити; навчитися жити разом; навчитися жити.

Навчитися жити разом – означає, виховуючи толерантність, розуміння іншого й відчуття взаємозалежності, здійснювати загальні проекти й бути готовими до врегулювання конфліктів в умовах поваги до цінностей плюралізму, взаєморозуміння, усвідомлювати потреби й погляди інших людей і технології життя, знати і цінувати інші культури, досягти значення свободи поглядів, володіти культурою спілкування навіть у тих ситуаціях, коли виникають принципові розходження, бути зацікавленим у спільному пошуку найприйнятнішого розв'язання життєвих проблем, сприяти взаєморозумінню з іншими учасниками взаємодій, виробленню взаємоприйнятних норм і правил. Усього цього має навчитися молодь XXI століття.

Зокрема, в Декларації принципів толерантності, ухваленій членами ООН з питань освіти, науки і культури звернено особливу увагу на обов'язок країн – членів ООН розвивати та забезпечувати поважання прав людини та основних свобод для всіх без винятку, незалежно від їхньої раси, статі, мови, національної належності, релігії або стану здоров'я, й боротися з проявами нетерпимості. Вони ухвалюють та урочисто проголошують їх, оскільки толерантність є не тільки важливим принципом, а й необхідною умовою миру та соціально-економічного розвитку всіх народів [3].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Немає сумніву: для того щоб розробити свою систему формування міжкультурної толерантності, знайти нові ефективні методики роботи, важливо взяти до уваги досвід не лише вітчизняний, а й зарубіжний.

У зв'язку з цим цікавим, актуальним, на нашу думку, є дослідження проблем формування толерантності американського психолога Г.Оллпорта.

Саме поняття «толерантність» він визначив за допомогою таких тез:

Толерантність – це:

- співпраця, дух партнерства;
- готовність приймати чужу думку;
- повага до людської гідності;
- прийняття іншого таким, яким він є;
- здатність поставити себе на місце іншого;
- поважання права бути іншим;
- визнання різноманітності;
- визнання рівності інших;
- терпимість до чужих думок, вірувань і поведінки;
- відмова від домінування, заподіяння шкоди і насильства [5, с.6].

Цікавим і актуальним є досвід оволодіння засадами толерантності в студентському середовищі, висвітлений у статтях Л.Завірюхи. «Брак досвіду, культури спілкування, незнання причин міжкультурних і людських розходжень породжують нетолерантність. Єдиний спосіб протистояти цьому – підняти культурний і освітній рівень» [4]. На її думку, щоб оволодіти засадами толерантності, передусім слід зробити свій аналіз її основних передумов.

Самопізнання й пізнання іншого, рефлексія. Внутрішній діалог є найважливішою передумовою спілкування з іншими. Втрачаючи його, люди відособлюються одне від одного й усамітнюються. Пізнання людиною себе необхідне, зокрема, для корекції своєї поведінки – як у складних, кризових ситуаціях, так і в повсякденному житті. Про важливість самопізнання говорили і Г.Сковорода, і В.Роменець, і М.Бердяєв.

Самооцінка особистого інтелекту, взаємин з іншими. Від самооцінки залежить взаємини людини з її оточенням, її самокритичність, вимогливість до себе, ставлення до успіхів і невдач. Фахівці вирізняють три основні види самооцінки: занижену, завищену й адекватну. Після самоаналізу важливо визначити шляхи свого самовдосконалення. Оцінюючи своє «я», порівнювати себе треба з іншими. Однак не з тими, хто гірший, а з тими, хто кращий за вас.

Базові знання труднощів, бар'єрів у спілкуванні та вміння їх долати. Самовдосконалювати свій потенціал у

спілкуванні – це означає будувати свої взаємини з іншими на принципах взаєморозуміння, співпраці, щиро і зацікавлено спілкуватися, співпереживати чужим почуттям.

Говорячи про проблему знання труднощів у спілкуванні та вмінні їх долати, варто, на нашу думку, відзначити книжку Р.Безпальчої «Шляхи мирного розв'язання конфліктів у школі» [2].

Ця книжка містить методичні поради, рекомендації, спрямовані на те, щоб навчити дитину жити по-новому – за законами толерантності, поважаючи думки тих, хто мислить по-іншому, вміти спілкуватися з ними, розв'язувати конфліктні ситуації цивілізовано, мирним шляхом.

Освіта. Культура. Такт як визначальна риса інтелігентної людини. Бажання пізнавати, прислуховуватися, придивлятися до здобутків освіти і культури – запорука утвердження толерантності. Демократична освіта – це освіта без упереджень і стереотипів, це – партнерство, поступливість з обох сторін, співпраця та взаєморозуміння.

Наслідкування найкращих зразків у спілкуванні, взаєминах, манері поведінки. Прикладом для наслідування можуть бути відомі вчені, вчителі, артисти, просто знайомі люди, які справили на вас незабутнє враження своїми вчинками, спілкуванням, манерами і якщо їхнім авторитетом можна по-справжньому пишатися.

Мета і завдання статті: обґрунтувати зміст понять «толерантність», «міжкультурна толерантність» в контексті аксіологічного аспекту, розглянути основні положення концептуальної моделі формування міжкультурної толерантності в студентів-філологів.

Однак питання міжкультурної толерантності, розробки концептуальної моделі даного процесу в студентів з використанням інтерактивних методів недостатньо розкриті і описані в літературі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Враховуючи вищесказане, до особистісних якостей *міжкультурної толерантності* необхідно, перш за все, віднести здатність уміти вести діалог з представниками іншої культури, розуміти, приймати їх культурні особливості, вбачаючи в них носіїв інших цінностей, логіки мислення, форм поведінки і тим самим уникати міжкультурного конфлікту. Таким чином, міжкультурна толерантність є невід'ємною якісною характеристикою мовної особистості взагалі і вторинної мовної особистості, зокрема.

Розроблена нами концептуальна модель формування міжкультурної толерантності в студентів-філологів включає такі основні компоненти: цілемотиваційний, змістовий, технологічний, результативний.

Цілемотиваційний компонент (включає мету та завдання). *Мета* визначає характер і головні принципи організації формування міжкультурної толерантності в студентів у процесі створення особливої суб'єкт-суб'єктної моделі взаємодії учасників навчально-виховного процесу, яка відбувається через розширене демократичне спілкування, атмосферу психологічного комфорту та позитивного соціально-психологічного статусу в колективі. *Мотивація*, як життєво важливий, ціннісно значущий процес, передбачає усвідомлення студентами потреби в спілкуванні на міжкультурному рівні, наявності в молодій людини сукупності певних якостей, соціально-ціннісних орієнтацій, які об'єктивно характеризують її моральну значущість. Провідна роль при цьому відводиться мотивам, які забезпечують не пристосування до середовища, а зростання конструктивного начала людського "Я", коли особистість набуває більшої впевненості у собі, усвідомлює відповідальність за власну поведінку, вибудовує свої взаємостосунки з іншими людьми на основі поваги та взаєморозуміння.

Мета зумовлює вирішення низки таких *завдань*:

- створення гуманістичного особистісно орієнтованого виховного середовища;
- пізнання свого "Я", своєї біологічної й психосоціальної природи, об'єктивація та розвиток особистісних якостей міжкультурної толерантності і творчих можливостей;
- розвиток особистісного потенціалу, проєктування стабілізованих норм моральної поведінки, готовність їх удосконалювати, творче ставлення до їх вибору та активного розвитку;
- формування у студентів домінанти на особистісний розвиток (самовдосконалення) через самоподолання у власній навчально-виховній діяльності;
- здійснення переходу від виховання до самовиховання, прагнення до керівництва собою;
- підготовка учнів до впевненого входження в доросле життя, до професійного і життєвого самовизначення в гармонії з мікросоціумом.

Не можна досягнути поставленої мети, вирішити завдання без створення системи навчально-виховної роботи як упорядкованої цілісної сукупності компонентів, здатної цілеспрямовано й ефективно сприяти розвитку особистості.

Формування міжкультурної толерантності – це є зміна в позитивному ключі ставлення до самого себе, до однолітків, до світу. Воно неможливе без поведінки, без переживання, без соціальної практики, без діяльностного ставлення до життя.

У рамках цього підходу можна вести мову про комплексний розвиток емоційно-ціннісної, когнітивної, діяльностної сфер міжкультурної толерантності. Критерієм результативності такого виховного простору є позитивні зміни в почуттях, емоціях, мисленні, практичній діяльності студентів, їх комфортний стан в освітньому просторі. Педагог створює особливий простір, котрий забезпечує його діяльність із студентом в новій освітній парадигмі.

Отже, *змістовий компонент* формування міжкультурної толерантності студентів представлений взаємопов'язаними і взаємозумовлюючими елементами: *мотиваційним*, який характеризується загальною спрямованістю, що втілюється в мотиваційну основу оволодіння уміннями і навичками толерантної взаємодії з представниками різних культур; *когнітивним*, що включає сукупність знань щодо толерантності та її ролі в міжкультурній комунікації; *діяльностно-перетворювальним*, що передбачає практичне функціонування студентів у різних сферах життєдіяльності на основі принципів толерантності.

До кожного з представлених елементів розроблено критерії й показники формування міжкультурної толерантності.

Критерієм визначення мотиваційного елемента є спрямованість, стійкість, дієвість мотивів. Він характеризує розвиток ціннісно-орієнтаційної свідомості й визначення на цій основі кола особистісно-значущих цінностей в студентів, а показниками є: критичність щодо норм, цінностей суспільства, співвідношення їх зі своїми можливостями і потребами, ціннісне ставлення до культурних норм, правил і моделей поведінки, наявність позитивної установки до міжособистісного спілкування в колективі однолітків.

Критерієм розвитку когнітивного елемента є повнота, глибина осмислення якості знань студентів щодо сутності толерантності та усвідомлення доцільності оволодіння нею. До показників входять: розуміння сутності толерантності, механізмів її прояву та усвідомлення потреби її виявлення в різних сферах життєдіяльності; знання культурних норм, моделей поведінки та усвідомлення доцільності їх дотримання.

Критерій визначення діяльностно-перетворювального елемента передбачає встановлення ступеня відповідності мотивів поведінки студентів із їх діями та вчинками, спонукає молодих людей до зусиль, спрямованих на прояв активності самоаналізу і самооцінки ними власних можливостей і потреб. Показниками цього критерію є усвідомлена поведінка, спілкування на основі забезпечення моделі суб'єкт-суб'єктивної взаємодії учасників навчально-виховного

процесу; знання власних особливостей і потенційних можливостей та їх використання; відповідальність щодо рішень, які приймаються, і свого вибору; характер умінь будувати "Я-концепцію", автономність і стійкість внутрішнього світу, стосунки з іншими людьми як прояв міжкультурної толерантності.

Отже, виокремлені компоненти пов'язані між собою та складають основу формування міжкультурної толерантності в студентів. При цьому необхідно дотримуватися вимог особистісно орієнтованого підходу в навчанні, в основі якого лежить діалогічність, діяльнісно-творчий характер, цілеспрямованість на встановлення стосунків співпраці, рівноправної взаємодії всіх учасників навчального процесу, спрямованість на підтримку розвитку суб'єктних якостей та індивідуальності кожної молодої людини, представлення їй необхідного простору для творчості, самодіяльності, здійснення особистіснозначущого вибору.

Технологічний арсенал особистісно орієнтованого підходу у навчанні складають форми, методи і прийоми як традиційні так і інтерактивні.

Застосування викладачами кафедри методики викладання іноземних мов інтерактивних методів навчання, зокрема рольових ігор, тренінгів, імітацій, дебатів, мозкових штурмів; засобів мультимедіа (контролюючих програм-тестів, створення презентацій навчального матеріалу, здійснення проєктивної і дослідницької діяльності студентів тощо) гарантують педагогічно ефективне пізнавальне спілкування, у результаті якого створюються умови для переживання студентами ситуації успіху у навчальній діяльності і взаємозбагачення їх мотиваційної, інтелектуальної, емоційної та інших сфер.

При кафедрі створено наукову студентську проблемну групу. Студенти виконують критичний аналіз існуючих наукових концепцій, збирають і обробляють емпіричний матеріал, опановують методологію і логіку наукового дослідження з такої проблеми як "Сучасні технології формування іншомовної компетенції учнів середніх загальноосвітніх навчальних закладів".

Різноманітними є форми проведення занять: у формі лекції, бесіди, дискусії, оповідання, практикуму, диспуту, круглого столу, перегляду відеофільму, залучення до єднання зусиль та розвитку ділового партнерства миротворчих об'єднань молоді для популяризації Культури Миру та досвіду кращих прикладів миротворчих дій (участь у XVII виїзній Сесії Університету Культури Миру Українського Руху "Педагоги за мир та взаєморозуміння" за темою "Рідна та іноземні мови як засоби полікультурного виховання в контексті Культури Миру", участь у роботі Всесвітньої організації «Люди до людей» («People to people International»)).

Формування міжкультурної толерантності студентів успішно здійснювалося також у процесі *проєктної діяльності*. З метою поширення досвіду впровадження проєктів "Служіння заради миру" нами проводився *учнівсько-студентський проєкт* "Всі ми діти твої, Україно!" в номінації "Сприяння діалогу між різними расами, народами, культурами". Проєкт передбачав орієнтацію учнівської та студентської молоді на розуміння перспектив розвитку дитячої і молодіжної співпраці, полікультурного сприйняття навколишньої дійсності, збагачення знань молоді з питань політичного, економічного та культурного життя представників інших народів, поваги до їх цивілізацій, культур, моральних цінностей, укладу життя.

Висновки. Досліджуючи нашу проблему, ми дійшли висновку, що аналіз вітчизняного та закордонного досвіду дають можливість досліджувати проблеми формування міжкультурної толерантності, створити логічно взаємопов'язану, цілісну систему знань.

Сьогодні потрібні нові підходи в розробці методології та теорії цієї важливої проблеми, у виявленні концептуально зорієнтованої перспективи, яка дозволила б усвідомити, якого громадянина необхідно виховувати, які почуття необхідно в нього формувати, яка найбільш повно відповідала б управлінню студентської молоді у позитивних діях, яка сприяла б розвитку толерантної комунікативної поведінки, формуванню моральних почуттів і звичок, яка забезпечувала б формування позитивної системи ставлення студентів до дійсності, встановлення толерантних міжкультурних відносин в різних видах діяльності.

Резюме. У статті розкрито теоретичні положення досліджуваної проблеми, розглядається смислове значення поняття «толерантність», «міжкультурна толерантність», розглянуто основні складові концептуальної моделі формування міжкультурної толерантності, виокремлено ефективні форми та інтерактивні методи навчання із студентською молоддю. **Ключові слова:** міжкультурна толерантність, концептуальна модель, інтерактивні методи, особистісно орієнтований підхід.

Резюме. В статье раскрыты теоретические положения исследуемой проблемы, рассматривается смысловое значение понятия «толерантность», «межкультурная толерантность», рассмотрены основные составляющие концептуальной модели формирования межкультурной толерантности, выделены эффективные формы и интерактивные методы обучения со студенческой молодежью. **Ключевые слова:** межкультурная толерантность, концептуальная модель интерактивные методы, личностно ориентированный подход.

Summary. The article deals with the theoretical aspect of the problem, the sense meaning of the concepts "tolerance", "intercultural tolerance" are observed, the main parts of the conceptual model of the formation of intercultural tolerance are examined, the effective forms and interactive methods of education of the students are distinguished. **Keywords:** intercultural tolerance, the conceptual model, interactive methods, personality-oriented approach.

Література

1. Безкоровайна О.В. Як зробити школу толерантною: можливості і засоби / О.В.Безкоровайна. – К.: Вид. дім «Шкіл. світ»: Вид. Л.Галіцина, 2006. – 128 с.
2. Безпальча Р. Шляхи мирного розв'язання конфліктів у школі / Р.Безпальча. – К., – 2002. – 215 с.
3. Декларація принципів толерантності. Прийнята на Двадцять восьмій сесії Генеральної асамблеї (25 жовтня – 16 листопада 1995 р.), яка відбулась у Парижі. – Париж: ООН, 1996. – С.16.
4. Завірюха Л.А. Оволодіння засадами толерантності в студентському середовищі / Л.А.Завірюха // Педагогіка толерантності. – 2003. – №1. – С.76.
5. Швачко О. Толерантність як психолого-соціальний феномен. /О.Швачко // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2001. – №2. – С. 154-170.